

Kutnohorští měšťané jako patroni a fundátoři v prostředí venkovských farních kostelů v předhusitské době

VOJTĚCH VANĚK

Ke sklonku 14. století zasáhla české země výrazná vlna fundační aktivity, jejíž vrchol spadá zhruba do prvního desetiletí následujícího věku. Pokud na tento jev nahlédneme optikou úředních pramenů pražské arcidiecéze, které jsou našim základním a nejsoustavnějším zdrojem informací, pak se tato aktivita projevuje především jako zakládání nových oltářních a kaplanských beneficií nebo takzvaných „věčných mší“, a to při kostelích v městském prostředí i na venkově.¹ Mezi fundátory převládala vyšší i nižší šlechta, stejně jako zámožní měšťané nebo klerici. Zejména uvnitř velkých městských chrámů v této době vznikaly až desítky nových oltářů a kaplí. Dynamiku nastíněného jevu dnes známe jak z nadhledu na úrovni celé pražské diecéze,² tak z několika regionálních sond.³ Výsledky hovoří o postupném nárůstu množství

1) To, že fundace oltářů a kaplí, známé z obvyklých pramenů, představují pouze výsek z bohatší škály tehdejších fundačních aktivit, doložila Hana PÁTKOVÁ, *Co nezachytí Libri erectionum*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, Praha 2007 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8), s. 189–192; TÁŽ, *Středověké nekrologium z Hořovic aneb „memoria“ venkovské farnosti*, *Mediaevalia historica Bohemica* 11, 2007, s. 229–238.

2) Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Donace církevním institucím v Čechách v prvním dvacetiletí 15. století (Statistický přehled)*, in: *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994, s. 251–260.

3) Výběrově Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů do roku 1419*, *Documenta Pragensia* 4, 1984, s. 121–137; František ŠMAHEL, *Dvanáct pramenných sond k sociálním poměrům na Tábořsku od poloviny 14. do konce 15. století*, *Husitský Tábor* 9, 1986–1987, s. 277–322, zde s. 285–286; Jan ADÁMEK, *Oltářnická benefícia v Českých Budějovicích v předhusitské době*, *Jihočeský sborník historický* 64, 1995, s. 34–73; Jan KAŠPAR, *Vztahy vrchnosti, měšťanstva a městského kléru v České Lípě do roku 1426*, Diplomová práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 1992; Lenka MAZANCOVÁ, *Chrám sv. Ducha v Hradci Králové. Oltáře a oltářní benefícia v době předhusitské*, *Mediaevalia historica Bohemica* 10, 2005, s. 291–321.

fundací od druhé poloviny 14. století a doznívání této vlny v desetiletí před vypuknutím husitských válek. Výjimku mohla představovat katolická města zvláště na Moravě, jak naznačuje příklad Brna, kde zakladatelská aktivita vrcholí až později, mezi lety 1413–1432.⁴

Interpretace uvedených projevů zbožnosti dosud není jednoznačná.⁵ U šlechty lze chápat zájem o fundace oltářů a kaplanských beneficí jako součást tradičních projevů rodové i osobní reprezentace, paměti a legitimizace moci nebo společenského postavení.⁶ V případě měšťanů, kteří v tomto i v mnoha jiných ohledech záměrně napodobovali životní styl šlechty, jsou fundace hodnoceny jako vyjádření rostoucí emancipace a společenské prestiže, sebevědomí jejich stavu nebo ekonomické síly jednotlivců, rodů, ale i celých obcí. V neposlední řadě měly zádušní fundace vyjadřovat vzepjatý strach ze smrti a očištění, znásobený eschatologickými představami tváří v tvář morovým ranám nebo domácí válce doprovázené násilím a nejistotou.⁷ Odezdnívání fundační aktivity kolem roku 1410 pak možná souvisí se šířením reformních myšlenek a je zároveň výrazem odklonu od tradičních forem zbožnosti.⁸

Zpřesnit pohled na dynamiku fundační aktivity v předhusitských Čechách, ale i na roli zádušních fundací v tehdejší společnosti umožňuje jak širší srovnání s okolními zeměmi, tak cílené regionální sondy. V prvním případě je zřejmé, že fundace oltářů a kaplí v mnoha evropských regionech nabývaly na oblibě od počátku 14. století, a to zejména v městském prostředí. Ke konci 15. století dosahovaly jejich počty v největších městských chrámech až mnoha desítek.⁹ Německá medievistika

4) Tomáš BOROVSKÝ, *Kaplani, oltářníci a jejich beneficia v kostele sv. Jakuba v Brně (Od nejstarších zmínek do roku 1521)*, Brno v minulosti a dnes 15, 2001, s. 271–311.

5) Je samozřejmě otázkou, nakolik se na výsledném obrazu podílí stav a dochování pramenů. Právě ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století v pražské diecézi vyvrcholil rozvoj centrálních církevních úřadů a s ním také vedení souvisejících řad úředních knih, které jsou naším hlavním pramenem. Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí, edd. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral, Ústí nad Labem 2001 (= Husitský Tábor, Supplementum I), s. 35–58; TÁŽ, *Písemnosti církevní správy pražské (arci)diecéze v pozdním středověku*, in: Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 2, 1999; Z pomocných věd historických XV), s. 27–38. Je ovšem zřejmé, že první oltářní beneficia se objevují v Čechách až na počátku 14. století a jejich zakladateli v pražském katedrálním kostele byli převážně duchovní. Srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, Praha 1984, s. 343–392, zde s. 353–358.

6) Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 67–135.

7) Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Charakter i przejawy religijności mieszczaństwa praskiego na przelomie XIV i XV wieku*, in: Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym, edd. Halina Manikowska – Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 297–313; TÁŽ, *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí, edd. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral, Ústí nad Labem 2001 (= Husitský Tábor, Supplementum I), s. 35–58; František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora I/1*, České Budějovice 1988, s. 153–159. K očištění, jeho recepci v předhusitských Čechách a souvislosti se zádušními fundacemi Týž, *Das purgatorium sompniatum in der hussitischen Topographie*, in: Eschatologie und Hussitismus, edd. Alexander Patschovsky – František Šmahel, Praha 1996, s. 115–138; Týž, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 330–345.

8) František ŠMAHEL, *Husitská revoluce II*, Praha 1996, s. 22–24.

9) Přehledně např. Eberhard ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250–1500*, Stuttgart 1988, s. 218.

v této souvislosti hovoří o fenoménu měšťanského kostela (*Bürgerkirche*), který byl svým vybavením, liturgickým provozem či správou, ale i po architektonické stránce přizpůsoben měšťanské zbožnosti a početným soukromým fundacím.¹⁰ Správu nad městskými kostely i patronátní práva k jednotlivým fundacím často získávala městská rada, která touto formou i vlastními fundacemi reprezentovala svoji moc a sledovala další politické cíle.¹¹ Část badatelů spojuje nárůst obliby velkých měšťanských fundací ve druhé polovině 14. století ve formě reprezentativních oltářů či bohatě vyzdobených pohřebních kaplí s epidemiemi černé smrti, které opakovaně zachvacovaly většinu Evropy. Zejména nejzámožnější fundátoři začali dávat této formě vlastní či rodové memorie přednost před menšími rozptýlenými odkazy, které nacházíme v testamentech předešlého období.¹² Velké reprezentativní fundace a nárůst jejich počtu nemusely být nutně přímým důsledkem rostoucího strachu ze smrti a ztracení nebo eschatologických představ. Vyjadřovaly spíše obavu o uchování rodové memorie a zádušní liturgie v situaci, kdy vlivem demografické krize dochází k rozvratu společenských vazeb a kdy fundátoři hledají mechanismy, které pomohou zachovat memorii jejich rodu. Morové epidemie a jiné krizové jevy proto nutně nepřinášely do středověké společnosti nové vzorce chování, jen zesilovaly některé praktiky známé již dříve.¹³ V této souvislosti můžeme poukázat na poměrně dobře dokumentované základání fundací ve chvíli hrozícího vymření rodu, tedy zřetelně jako odpověď na ohrožení tradiční rodové memorie a solidarity mezi generacemi živých a mrtvých. Zádušní fundace z tohoto pohledu plnily funkci sociálního mechanismu, který v péči o spásu duše mohl zastoupit dědice či rodinu fundátora.¹⁴ Stranou při hledání role měšťanských fundací nezůstávají ani motivy v rovině reprezentace bohatství, zbožnosti a sociálního postavení či legitimizace

10) Hartmut BOOCKMANN, *Bürgerkirchen im späteren Mittelalter*, Berlin 1992; Enno BÜNZ, *Klerus und Bürger. Die Bedeutung der Kirche für die Identität deutscher Städte im Spätmittelalter*, in: *Aspetti e componenti dell'identità urbana in Italia e in Germania (secoli XIV–XVI) / Aspekte und Bestandteile der städtischen Identität in Italien und Deutschland (14.–16. Jahrhundert)*, edd. Giorgio Chittolini – Peter Johaneck, Bologna – Berlin 2003, s. 351–389.

11) Např. Christian SPEER, *Frömmigkeit und Politik. Städtische Eliten in Görlitz zwischen 1300 und 1500*, Berlin 2011; Dietrich W. POECK, *Rat und Memoria*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, edd. Otto Gerhard Oexle – Dieter Geuenich, Göttingen 1994, s. 286–335. Tento jev byl dokumentován i v mnoha jiných městech.

12) Nejvýrazněji Samuel K. COHN, *The Cult of Remembrance and the Black Death: Six Renaissance Cities in Central Italy*, Baltimore 1992, zejm. s. 281–282, jehož práci je ovšem vytýkán účelový výběr pramenů a nepřesnosti při jejich kvantitativní analýze. K obdobným závěrům však dospěly také další sondy. Srov. např. Linda GUZZETTI, *Venezianische Vermächtnisse. Die soziale und wirtschaftliche Situation von Frauen im Spiegel spätmittelalterlicher Testamente*, Stuttgart – Weimar 1998, s. 224; Birgit NOODT, *Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts*, Lübeck 2000, s. 189, 249–250, 404.

13) Podnětně Joachim WOLLASCH, *Hoffnungen der Menschen in der Zeit der Pest*, in: *Historisches Jahrbuch* 110, 1990, s. 23–51. Starší pohled, který přímo spojoval nárůst zbožnosti a počtu fundací s morovými ranami, reprezentuje např. František GRAUS, *Pest – Geißler – Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*, Göttingen 1988, s. 13 a násl.

14) Z evropských měst dokumentovala zvýšenou ochotu ke zbožným odkazům v případech smrti bez přímých dědiců Gabriela SIGNORI, *Vorsorgen – Vererben – Erinnern. Kinder- und familienlose Erblasser in der städtischen Gesellschaft des Spätmittelalters*, Göttingen 2001, zejm. s. 118, 249 (na příkladu Basileje v letech 1450–1500). Pro česká města např. Jan ADÁMEK, *Mikuláš z Volyně. K životopisu*

moci prostřednictvím symbolického kapitálu. Zvláště mezi radními rody v některých městech bylo téměř společenskou nutností disponovat rodovou kaplí nebo reprezentativním oltářem.¹⁵

Existují ovšem i regiony, ve kterých fundace oltářů, kaplí nebo věčných zádušních mší byly okrajovým jevem,¹⁶ případně ustupovaly do pozadí před jinými způsoby zádušní liturgie. Jejich příkladem mohou být tzv. sériové mše, v počtu desítek až tisícovek soustředěné do vymezeného období po smrti jednotlivce. Jejich výskyt bývá vysvětlován jako přímý důsledek rozšíření nauky o očistci a obav o spásu duše bezprostředně po smrti.¹⁷ Naopak fundace jako trvalá forma zbožných darů či odkazů¹⁸ mají podle této představy zajistit přímluvnou liturgickou memorii za fundátora a jeho rodinu v dlouhodobé perspektivě, s vyhlídkou k posledním soudu.¹⁹

V českých zemích lze vysledovat nárůst fundiční aktivity ve druhé polovině 14. století zejména ve velkých městech, byť i mezi nimi se objevovaly výjimky, jak naznačuje srovnání Starého a Nového Města pražského.²⁰ Ke zvláště výrazným cen-

---

nejvýznamnějšího fundátora ve středověkém městě Písku, in: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, Praha 2002, s. 329–338.

15) Např. Hanno BRAND, *Mémoire individualisée et conscience communautaire – souvenir, charité et représentation au sein des élites de Leyde à la fin du Moyen Âge*, in: Memoria, Communitas, Civitas. Mémoire et conscience urbaines en occident à la fin du Moyen Age, edd. Hanno Brand – Pierre Monnet – Martial Staub, Ostfildern 2003, s. 87–116; Piotr OLIŃSKI, *Zmiany własności fundacji w kościołach parafialnych na przykładach z kościoła parafialnego Najświętszej Marii Panny w Głównym Mieście Gdańsku*, in: Sociální svět středověkého města, ed. Martin Nodl, Praha 2006 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 5), s. 247–258; Stefanie RÜTHER, *Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2003, s. 9–15, 220–221.

16) Šlo zejména o města se silnou církevní vrchností, která rozvoji soukromé fundiční aktivity bránila. Srov. např. Enno BÜNZ, „...mehr Grösse, als Pfaffen in Würzburg leben ...“ *Klerus und geistliche Institutionen im Spätmittelalter*, Würzburger Diözesangeschichtsblätter 67, 2005, s. 25–62; Piotr OLIŃSKI, *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich w okresie średniowiecza i na progu czasów nowożytnych*, Toruń 2008, s. 551.

17) Např. Jacques CHIFFOLEAU, *La comptabilité de l’Au-Delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d’Avignon à la fin du Moyen Âge (vers 1320 – vers 1480)*, Rome 1980, s. 339–351, 412–424; Týž, *Sur l’usage obsessionnel de la messe pour les morts à la fin du Moyen Âge*, in: Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVe siècle, Rome 1981, s. 235–246.

18) Podle novější definice, která nahrazuje starší právněhistorický koncept, je považován za fundaci ve středověku takový zbožný dar, který zakládá trvalý vztah mezi zakladatelem (fundátorem) a dalšími osobami, překračuje smrt a působí jako záruka trvalých přímluv za duši fundátora i jeho rodu, a tím jeho přítomnosti (memorie) ve společnosti. Fundace je spojena obvykle s některou formou zádušní liturgie nebo s projevy křesťanského milosrdenství. Důležitým znakem je vždy trvalost, ta však nutně nemusí záviset na stálém vyčlenění majetku – například na zřízení beneficium nebo věčného platu. Jejím základem může být i dar hmotného předmětu, například obrazu, výplně okna nebo liturgického náčiní. Mezi nejběžnější fundace náležela kromě zmíněných oltářů a kaplí nebo naopak větších církevních institucí (klášterů či špitálů) např. anniversaria, prosté formy memorie v podobě recitace jména při bohoslužbě, dále pravidelné almužny a výroční lázně pro špitálníky, věčné lampy nebo platy na kupování vosku na svíce. Srov. Michael BORGOLTE, *Stiftungen*, in: Theologische Realenzyklopädie XXXII, Berlin – New York 2001, s. 167–170.

19) Ralf LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft. Religiöse und soziale Aspekte des Stiftungsverhaltens im Spätmittelalterlichen Stralsund*, Berlin 2000, s. 67–69; 139–163; Týž, *Fegefeuer und Weltengericht. Stiftungsverhalten und Jenseitsvorstellungen im spätmittelalterlichen Stralsund*, in: Stiftungen und Stiftungswirklichkeiten. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart, ed. Michael Borgolte, Berlin 2000, s. 97–109.

20) Z. HLEDÍKOVÁ, *Fundace pražských měšťanů*, s. 121–137.

trům měšťanské zbožnosti v předhusitských Čechách náležela Kutná Hora: lidnaté královské město se zámožnou vrstvou měšťanských elit, která bohatla na horním a hutním podnikání, obchodu se stříbrem či mědí a dalšími komoditami nebo se účastnila provozu královské mincovny.²¹ Ačkoli kutnohorská aglomerace zahrnovala větší množství sakrálních staveb, které se nacházely kromě samotného města také za hradbami v místech koncentrace významných důlních děl a hornických osad,²² fundační aktivita měšťanů se soustředila jen do několika nejvýstavnějších městských chrámů.

Prvním ohniskem měšťanské zbožnosti (a bezpochyby také nekropolí nejvýznamnějších rodů)²³ se stal Vysoký nebo též Hořejší chrám Panny Marie u Vlašského dvora, dnes zasvěcený sv. Jakubu, kde vzniklo v letech 1350–1420 nejméně jedenáct oltářů a kaplí. Reprezentativní byla zejména mariánská kaple Ruthardů, dokončená v závěru 14. století, která se dodnes vyznačuje pozůstatky rodové heraldické výzdoby.²⁴ Protivahou Vysokému kostelu, který se nacházel pod patronátem sedleckého kláštera, se měla stát novostavba chrámu Těla Kristova a sv. Barbory, založená z iniciativy měšťanského bratrstva ke konci osmdesátých let 14. století, a to těsně za hradbami Kutné Hory mimo dosah pravomoci sedleckých opatů.²⁵ V interiéru chrámu na katedrálním půdorysu, který stavěla dvorská parléřovská huť²⁶ a který

21) Tomáš BOROVSKÝ, *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období*, in: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci, Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002, s. 87–101. K mincovně Emanuel LEMINGER, *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912; Týž, *Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky*, Praha 1924. K dolování Jan KOŘAN, *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*, Praha 1950; Martin BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, in: *Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty*. Mediaevalia archaeologica 6, 2004, s. 157–201.

22) M. BARTOŠ, *Středověké dobývání v Kutné Hoře*, s. 168–175.

23) Tuto skutečnost naznačil zatím pouze nález části náhrobku nedaleko Vlašského dvora a chrámu sv. Jakuba. Srov. Filip VELÍMSKÝ, *Náhrobek doby lucemburské z neznámé přístavby Vlašského dvora v Kutné Hoře*, in: *Epigraphica et sepulcralia IV*, ed. Jiří Roháček, Praha 2013, s. 483–519.

24) První přehled přinesl Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými*, ed. Václav Vojtíšek, Praha 1916, s. 59–61. Téma rozpracoval Vojtěch VANĚK, *Oltářní fundace kutnohorských měšťanů v předhusitské době*, Disertační práce Katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 2011, s. 86–92. K architektuře Ruthardovské kaple Jan BERÁNEK, *Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře*, *Průzkumy památek* 16, 2009, č. 2, s. 3–50, zde s. 26.

25) Joseph NEUWIRTH, *Der Baubeginn der Frohnleichnams- und Barbarikirche in Kuttenberg*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 31, 1893, s. 306–341; J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 69–73; František BENEŠ, *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře*, *Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české* 9, 1938, s. 1–29; Aleš MUDRA, *Ecce panis angelorum. Výtvarné umění pozdního středověku v kontextu eucharistické devoce v Kutné Hoře (kolem 1300–1620)*, *České Budějovice – Praha* 2012, s. 25–51.

26) Manfred WUNDRAM, *Gmünd – Prag – Kolin – Kuttenberg. Überlegungen zum Architekten Peter Parler*, in: *Westmitteleuropa, Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag*, München 1992, s. 115–123; Petr VAŇOUS, *Příspěvek ke strukturální analýze východního chóru chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v souvislostech parléřovské architektury*, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica. Philosophica – aethetica* 21, *Historia artium* 3, 2000, s. 73–86; Marc C. SCHURR, *Die Baukunst Peter Parlers. Der Prager Veitsdom, das Heiligkreuzmünster in Schwabisch Gmünd und die Bartholomäuskirche zu Kolin im Spannungsfeld von Kunst und Geschichte*, *Ostfildern* 2003, s. 135; Aleš POSPÍŠIL, *Gotický plán chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře ze sbírky vídeňské Akademie výtvarných umění (č. 16 841)*, *Průzkumy památek* 12, 2005, č. 1, s. 91–96.

byl od počátku koncipován jako prestižní prostor pro měšťanské fundace, vzniklo mezi lety 1388 a 1420 přibližně dvacet oltářů a kaplí z iniciativy předních kutnohorských rodů. Mezi nejvýznamnější fundátory náležel královský mincmistr Petr z Písku, existovaly zde kaple rodu Názů, Grossů, Leimwaterů, Polnerů a mnoha jiných.²⁷ Ostatní městské kostely stály ve stínu těchto dvou chrámů. Tři oltářní fundace evidujeme v kostele Panny Marie Na Náměti,²⁸ jiné méně okázalé formy měšťanské memorie se odehrávaly také ve špitálním kostele sv. Kříže.²⁹ Pozoruhodné je, že v celé předhusitské Kutné Hoře nenacházíme ani jednu fundaci, která by byla založena některým ze šlechtických rodů. Také panovnická fundace v celém městě zůstala jediná: byla jí královská kaple ve Vlašském dvoře, založená zřejmě při přestavbě mincovny na reprezentativní panovnické sídlo Václavem IV. a po vzoru obdobných královských rezidencí řízená proboštem.³⁰ Městské kostely tak zůstaly prostorem exkluzivně vyhrazeným pro měšťanskou liturgickou memorii.

Městské chrámy však nebyly jediným prostorem, který se nabízel kutnohorským měšťanům při realizaci jejich zbožných fundací. V jejich rukou se ocitla nejpозději ve druhé polovině 14. století početná skupina venkovských farních kostelů, jejichž patronátní práva měšťané získávali spolu s pozemkovým majetkem. Nabízí se otázka, zda také tyto sakrální prostory mohly hrát roli jako rodová pohřebiště, místa rodové memorie či obecně jako místo pro reprezentaci zbožnosti a společenského postavení nebo legitimizaci moci předních měšťanských rodů.³¹ Odpověď na tuto otázku se pokusíme vysledovat na základě výskytu měšťanských fundací, které uvedené funkce obvykle doprovázely či přímo vyjadřovaly, tak jak jsou zachyceny v písemných pramenech. Určité vodítko mohou poskytnout rovněž hmotné prameny, zejména pozůstatky přestaveb nebo výzdoby venkovských kostelů, datovatelné rámcově do let, kdy je doložena držba patronátního práva členy měšťanských rodů. Zároveň tento výzkum může částečně upřesnit náš pohled na funkci oltářních fundací, případně liturgické memorie jako takové ve středověké měšťanské společnosti.

Kutnohorští měšťané soustředili ve svých rukou během 14. století rozsáhlý pozemkový majetek, který byl po statcích pražských měšťanů druhým největším v zemi a procházel dynamickým rozvojem ještě na počátku 15. století.³² Nejstarší zprávy o venkovských statcích kutnohorských měšťanů pocházejí z počátku 14. století, hojnější doklady však získáváme vzhledem k povaze pramenů až od druhé poloviny uvedeného věku. Mezi nejvýznamnější celky náležel Malešov s tvrzí, který drželi Ruthardové, majetky rodu Písků s velkými tvrzi v Hradeníně na Kouřimsku a v Suchdolu u Kutné Hory, hrad a městečko Paběnice na Časlavsku v rukou

27) J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 75–79; V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 101–114.

28) J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 62; V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 93–95.

29) V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 98–100.

30) V. VANĚK, *Oltářní fundace*, s. 71–72; František ZÁRUBA, *Hrady Václava IV. Od nedobytného útočiště k pohodlné rezidenci*, Praha 2014, s. 223, 236–245.

31) Několik obdobných příkladů zjistil R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 115–120. U šlechtických rodů bylo takovéto využití venkovských sakrálních staveb zcela běžné a často záměrné již při jejich zakládání (Tamtéž, s. 81–135).

32) Přehledně Tomáš BOROVSÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 45, 1998, s. 65–78.

Písků a poté Vorsucherů, Lošany na Kolínsku s tvrzí v majetku Alderů anebo posázavský hrad Chřenovice v držení Názů.³³ Vedle tvrzí, vesnic nebo jejich částí drželi kutnohorští měšťané také velké množství dvorů či jednotlivých pozemků, a to v zázemí Čáslavi, Kolína i Kutné Hory, kde se v jejich rukou různými cestami (nejčastěji formou zákupů věčných platů) ocitla velká část rozpadajícího se pozemkového majetku sedleckého kláštera.³⁴

Záměrem měšťanů při skupování venkovských statků nebylo jen investovat finanční prostředky získané v horním podnikání či v obchodních aktivitách, ale také přiblížit se životnímu stylu šlechty.³⁵ Tomu odpovídaly především nákladné stavby opevněných sídel, jak mohou naznačovat kronikářské zprávy o zaniklém hrádku v Perštejnci, ale také pozůstatky výstavných tvrzí v Hradeníně, Lošanech, Malešově, Maloticích nebo Suchdole.³⁶ Nejedno z těchto sídel se objevilo v predikátu měšťanských rodů.³⁷ Další příležitostí, jak se přiblížit zvyklostem a postavení držitelů zemských statků, byl výkon patronátních práv k venkovským farním kostelům, která byla s konkrétními statky přímo spojena. Měšťané s nimi získávali výsadní postavení ve vztahu k venkovským sakrálním stavbám, které šlechta velmi často využívala jako rodová pohřebiště a místa rodové memorie.³⁸ Kutnohorští měšťané v průběhu předhusitské doby vykonávali patronátní práva postupně nad téměř dvaceti farními kostely.³⁹ Ve všech případech šlo o starší, již existující stavby – měšťané získávali venkovské statky převážně v pokročilém 14. století, kdy již byla struktura farních kostelů na středočeském venkově stabilizovaná, a nestali se přímými zakladateli žádné z těchto původem šlechtických fundací.⁴⁰

33) T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 68–69; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XII*, Praha 1900, s. 110, 130, 139–140, 263, 281–282.

34) T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 70–72; Jaroslav ČECHURA, *Úřední knihy kláštera v Sedlci z období počátku 15. až konce 16. století*, Časopis Národního muzea 152, 1983, s. 114–130; Týž, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, Sborník Národního muzea, A 42, 1988, s. 1–72.

35) K uvedeným tendencím měšťanů Martin MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva patriciátem v Sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomičková, Praha 2009, s. 139–163. Obecně Týž, *Odras dvorské kultury v městském prostředí ve 13. a 14. století*, in: Skladba a kultura dvorské společnosti, Praha 2008 (= Dvory a rezidence ve středověku 2), s. 475–505.

36) Přehledně např. *Encyklopedie českých tvrzí I*, Praha 1998, s. 210 (Hradenín); tamtéž, II, Praha 2000, s. 427 (Lošany), 442–444 (Malešov), 448 (Malotice); tamtéž, III, Praha 2005, s. 774–775 (Suchdol). Datace těchto staveb není vždy jistá, alespoň část z nich lze rámcově datovat do let, kdy je drželi kutnohorští měšťané (tamtéž).

37) Nejznámější příklad představuje Malešov, po němž se psali Ruthardové. Srov. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 130. Další příklady shrnul T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 73–74.

38) R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 81–135.

39) Patronátní práva v rukou kutnohorských měšťanů shrnul již Julius LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert. Zur Ständefrage jener Zeit*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 40, 1901, s. 1–50, zde s. 46–50; Josef V. ŠIMÁK, *Středověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938 (= České dějiny, I/5), s. 1228–1238 et passim.

40) Ke vzniku venkovských kostelů na Kutnohorsku a Čáslavsku Karel KIBIC ml. – Vojtěch VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, Praha 2012, s. 18–22; Karel KIBIC ml., *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*, Praha 2010.

Jedním z nejstarších a nejznámějších kutnohorských rodů byli Ruthardové,⁴¹ kteří zároveň drželi rozsáhlý pozemkový majetek s několika farními kostely. Jejich reprezentativním sídlem v záměsti města se stal Malešov, původně šlechtické zboží, které získali roku 1365 od sedleckého kláštera a drželi je až do roku 1411.⁴² S Malešovem přešla do jejich rukou též patronátní práva ke kostelu v **Bykání**. Pozůstatkem středověkého kostela Nanebevzetí Panny Marie, barokně přestavěného v době kolem roku 1720, je západní část zdiva lodi se zazděným gotickým portálem, jehož vznik je možné datovat do doby kolem roku 1270. Jiné stavební fáze z předhusitské doby v současné stavbě nelze identifikovat.⁴³ O výkonu patronátního práva Ruthardy existuje pouze jediná zpráva z roku 1407, kdy vystupuje jako patron bykáňského kostela Václav Ruthard z Malešova.⁴⁴ Přestože bykáňský kostel v této i v pozdější době byl farním pro většinu malešovského zboží, užší vztah Ruthardů k této sakrální stavbě vyjádřený zbožnou fundací nelze doložit.⁴⁵

Ještě před koupí Malešova Ruthardové získali nedalekou ves **Košice**, která se původně nacházela v majetku drobné šlechty. Již v letech 1362 a 1363 vystupuje jako patron zdejšího kostela Narození Panny Marie Kunclin Ruthardův, jež v roce 1376 vystřídali poručníci jeho sirotků Thomlin, Petr Prawmbart a Jeklin Odrein, v roce 1388 jeho syn Kunclin Ruthard a roku 1403 Václav Ruthard z Malešova.⁴⁶ Bližší vztah Ruthardů ke košickému kostelu však nenaznačují žádné prameny, a to ani písemné, ani hmotné. Kostel se dodnes dochoval jako prostá raně gotická stavba snad z poslední třetiny 13. století bez náznaků vrcholně středověkých úprav nebo výzdoby. Až roku 1563 k němu byla připojena mohutná západní věž.⁴⁷

V majetku Ruthardů se přechodně nalézala také část vsi **Kluky** mezi Kutnou Horou a Čáslaví, kde stojí jednoduchý v jádru gotický kostel sv. Jana Křtitele. Jeho stavba pochází nejspíše z druhé čtvrtiny 14. století,⁴⁸ kdy byly Kluky zbožím drobné šlechty. Později část vsi získali kutnohorští měšťané, kteří také vykonávali patronátní právo k místnímu kostelu.⁴⁹ Již v roce 1358 to byl zřejmě Kunclin Ruthardův,⁵⁰

41) Strukturu nejvýznamnější vrstvy kutnohorských rodů a její proměny popsal Tomáš BOROVSKÝ, *Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře*, in: *Historie '96*. Studentská vědecká konference, Hradec Králové 1997, s. 59–83; Týž, *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období*, in: *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*, Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002, s. 87–101.

42) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze* XII, s. 130.

43) K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 43–48.

44) LC VI, ed. Josef EMLER, Pragae 1883, s. 220.

45) Dvě zprávy z let 1390–1392 nepředstavují doklady o fundacích, nýbrž pouze o přesunech majetku bykáňské fary se souhlasem jejích patronů. Srov. Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly, sign. Cod. III/8, LE XII, fol. C 13; LE IV, ed. Klement BOROVÝ, Pragae 1883, s. 371, č. 517.

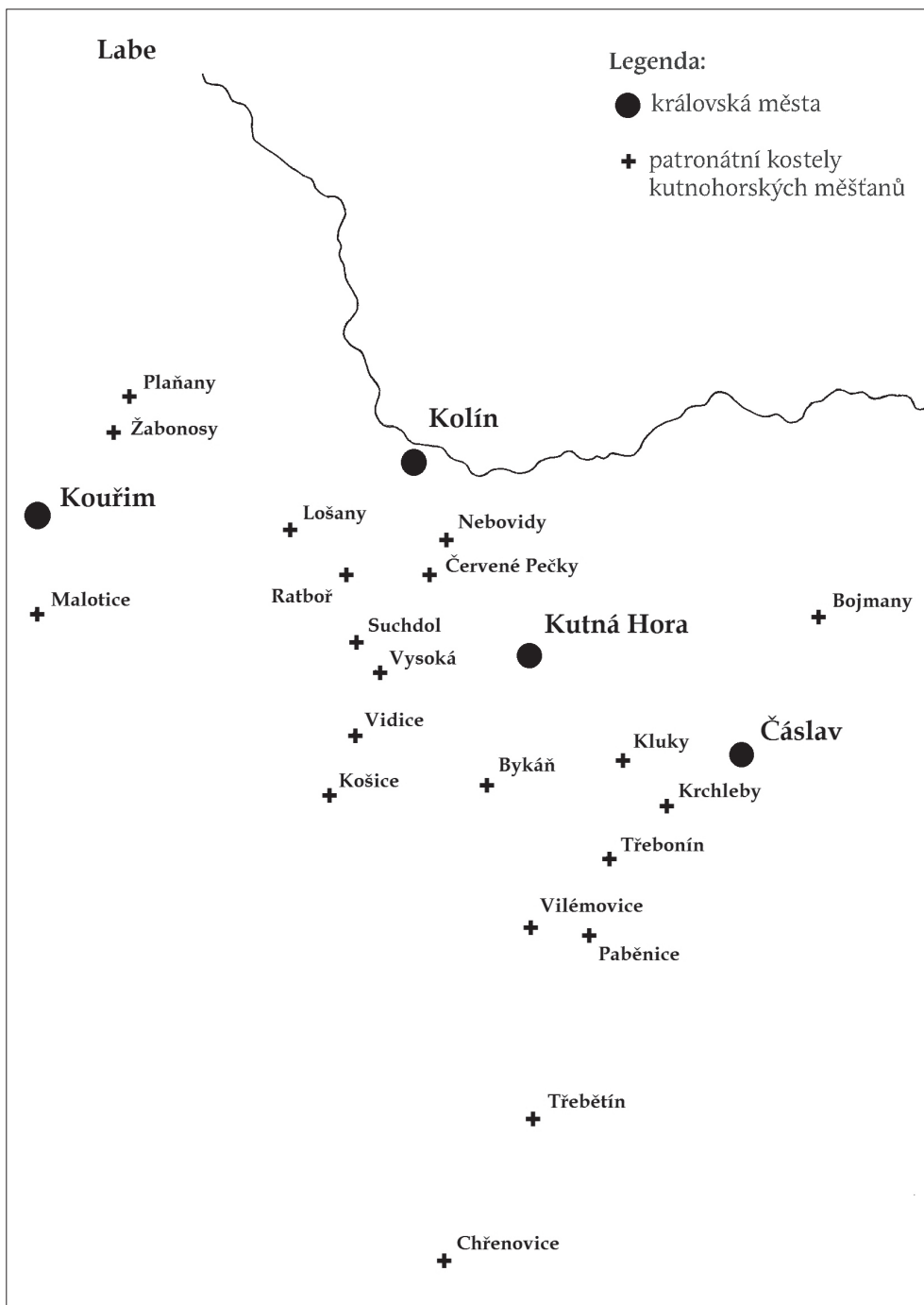
46) LC I/1, ed. František A. TINGL, Pragae 1867, s. 184; LC I/2, ed. Josef EMLER, Pragae 1874, s. 25; LC III–IV, ed. Josef EMLER, Pragae 1879, s. 53, 200; LC VI, s. 98.

47) K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 99–110.

48) K. KIBIC ml., *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*, s. 78–84.

49) Josef NECHVÍLE, *Farní chrám Páně sv. Jana Křtitele v Klukách*, Method 8, 1882, s. 111–112; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze* XII, s. 92.

50) LC I/1, s. 58. Kunclin Ruthardův je v tomto prameni nesprávně uveden jako Kunclin Bernhardův. Z jiného pramene však víme, že jeho stejnojmenný syn Kunclin Ruthardův držel v Klukách nejméně dva poddanské dvory ještě roku 1397 (LE IV, s. 465, č. 641).

Patronáty nad venkovskými farními kostely kutnohorských měšťanů v předhusitské době

roku 1400 Henslin Tirman, roku 1408 Jan Munczer a roku 1417 Martin Náz.⁵¹ Ani v tomto případě nepřináší písemné či hmotné prameny náznaky o fundační aktivitě ze strany střídajících se měšťanských držitelů.

Majetky Puschů, dalšího z významných starých kutnohorských rodů, byly výrazně roztržštěnější. Přechodně se objevují v jejich rukou **Vidice** u Kutné Hory, které snad původně byly drobným šlechtickým zbožím. Starší držitele vsi však neznáme.⁵² V držbě vsi a patronátního práva ke kostelu sv. Mikuláše se vystřídali nejprve Pešlin Pusch s kutnohorským měšťanem Bartošem v roce 1360, v roce 1362 zřejmě samotný Pešlin Pusch (uvedený pouze jako měšťan Petr), roku 1394 Franc Giesser a roku 1405 Konrád Náz.⁵³ Zmínky o fundacích kutnohorských měšťanů v tomto kostele zcela postrádáme, stejně jako se nedochovala jeho starší podoba. Kostel prošel v roce 1853 zásadní novorománskou přestavbou, která zcela setřela jeho původní, snad ještě středověký charakter.⁵⁴

Z konce osmdesátých let 14. století pochází náznaky, podle kterých měl Martin Pusch ovládat poměrně vzdálené **Malotice** u Kouřimi. Přestože doba, kdy držel tuto ves nebo její část, patrně nebyla dlouhá, bývá někdy považován za stavebníka zdejší tvrze.⁵⁵ Kostel sv. Matouše byl snad původně románskou stavbou, upravenou na počátku 14. století (z roku 1309 měla pocházet oltářní autentika světícího biskupa Heřmana, nalezená ke konci 18. století). Kostel však prošel zásadní historizující přestavbou roku 1864, která překryla jeho středověký charakter a znesnadnila průzkum jeho stavebního vývoje.⁵⁶ Mezi patrony kostela, kteří obvykle pocházeli z řad drobné šlechty, nacházíme kutnohorské měšťany pouze v jednom případě, a to v roce 1389, kdy sem prezentovali kněze Franc Giesser a Martin Pusch. O patronu kostela z roku 1395, Martinovi z Malotic, August Sedláček vyslovil předpoklad, že je totožný s Martinem Puschem.⁵⁷ Jiné písemné prameny rod Puschů s kostelem v Maloticích nespojují.

Vedle Malešova se stal významným sídlem kutnohorských měšťanů v zázemí města rovněž **Suchdol**. Z rukou drobné šlechty jej získali nejprve Wolflinové, jeden z významných radních rodů v Kutné Hoře, následovaní zámožnými Písky. Vznik výstavné tvrze bývá spojován s postavou královského mincmistra Petra z Písku, který zde sídlil na přelomu 14. a 15. století.⁵⁸ Suchdolský kostel sv. Markéty však

51) LC VI, s. 17, 252; LC VII, ed. Josef EMLER, Praeae 1886, s. 220.

52) Antonín J. ZAVADIL (ed.), *Kutnohorsko slovem i obrazem II/1. Místopis okresního hejtmanství. Soudní okres kutnohorský*, Kutná Hora 1912, s. 429–434.

53) LC I/1, s. 120, 186; LC V, ed. František A. TINGL, Praeae 1865–1866, s. 192, 193; LC VI, s. 150.

54) Josef NECHVÍLE, *Filiální chrám Páně sv. Mikuláše Biskupa ve Vidicích na Čáslavsku*, Method 8, 1882, s. 93; Karel KIBIC ml., *Objekt z dusané hlíny v Bylanech a další nálezy z Kutnohorska*, Památky středních Čech 18, 2004, č. 2, s. 33–44.

55) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 239; Michael RYKL, *Malotice, okr. Kolín*, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1, 1984, s. 39–46; *Encyklopedie českých tvrzí II*, s. 448.

56) Jan E. VOCEL, *Kostely románského slohu v Čechách*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1857, s. 122; Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království českého IV*, Praha 1910, s. 102–104.

57) LC III–IV, s. 214; LC V, s. 236; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 239.

58) Josef NECHVÍLE, *Farní chrám P. sv. Markety v Suchdole*, Method 8, 1882, s. 125–126; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 139–140; Zdeněk LOUDA, *Tvrz Suchdol u Kutné Hory*, Památková péče 23, 1963, s. 107–112.

v této době zůstal prostou raně gotickou stavbou s obdélnou lodí a čtyřbokým presbytářem, jejíž vznik lze datovat mimo jiné podle západního portálu do doby kolem roku 1280 nebo do závěru 13. století.⁵⁹ Patronátní právo ke kostelu vykonávali v letech 1355 a 1358 Thomlin Wolflinův, roku 1366 a 1377 měšťan Prokop, roku 1394 mincmistr Petr z Písku a roku 1417 Mikuláš a Hanuš Pískové.⁶⁰

S rodem Písků jsou spojeny také dějiny nedaleké vsi **Vysoké**. Původně však zřejmě nebyla součástí suchdolského zboží, ale souvisela s nedalekými Tuchotici, které se nacházely v rukou dalšího kutnohorského rodu Morspachů a předtím byly samostatným sídlem drobné šlechty. Pískové pravděpodobně získali část této vsi až dodatečně. Patronátní právo k Vysoké držel v letech 1371 a 1386 Petr z Písku, který poté získal nedaleký Suchdol. V roce 1403 jej vystřídal Václav Vorsucher, roku 1407 Petr Písek spolu s Janem z Tuchotic, roku 1409 Petr z Písku se svým synem Jírou a v letech 1415 a 1417 Mikuláš a Hanušek Pískové.⁶¹ Kromě Písků zasahovali do výkonu patronátního práva také Morspachové, kteří drželi Tuchotice. V roce 1382 vypukl spor o patronátní právo ve Vysoké mezi Petrem z Písku, Matějem Morspachem a Henslinem Bartušovým.⁶² Matěj Morspach z Tuchotic jako patron kostela vedl rozepři také s vysokým farářem Petrem Sokolem roku 1384.⁶³ Přes četné doklady o výkonu patronátního práva ze strany měšťanů nenacházíme žádné zmínky o fundacích nebo jiných zbožných darech. Celý kostel (včetně sakristie s apsidou, která byla dříve považována za starší předrománskou svatyni), vznikl v poslední třetině 13. století a v předhusitské době zřejmě neprošel žádnou výraznou úpravou.⁶⁴

Kutnohorští Pískové kolem přelomu 14. a 15. století získali také Hradenín u Kouřimi, statek původně v držení drobné šlechty a posléze rodiny Jenštejnů.⁶⁵ Pískové drželi tento majetek pouze přechodně, přesto jsou někdy považováni za stavebníky mohutné věžové tvrze.⁶⁶ Ani v tomto případě však neevidujeme náznaky jejich fundační aktivity v okolních farních kostelech. Spolu s Hradenínem získali zejména kostel sv. Václava v nedalekých **Žabonosech**, který je pozoruhodnou románskou stavbou z počátku 13. století, v jejichž základech byly ve třicátých letech 20. století odhaleny stopy starší stavby, hypoteticky kladené do závěru 10. století.⁶⁷ Gotické

59) K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 210–218, se starší literaturou.

60) LC I/1, s. 56, 58; LC I/2, s. 73–74; LC III–IV, s. 64; LC V, s. 188; LC VII, s. 226.

61) LC II, ed. František TINGL, Pragae 1868, s. 63; LC III–IV, s. 187; LC VI, s. 100, 201, 263; LC VII, s. 169, 217.

62) *Acta judiciaria consistorii Pragensis II*, ed. Ferdinand TADRA, Pragae 1893, s. 154, 159; *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378, dec. – 1419, aug. 16)* I/1, ed. Věra JENŠOVSKÁ, Praha 1967, s. 264, č. 1125.

63) *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen I/1*, ed. Karl KÖPL, Prag 1901, s. 198–199, č. 384; s. 202–203, č. 388.

64) K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 274–285.

65) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 281–282, 331; Bedřich BERNAU, *Plaňany s okolím*, Praha 1896, s. 114; Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galérie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě dvora Karla IV.)*, Sborník archivních prací 38, 1988, s. 37–311, zde s. 215–219.

66) Vladimír RIŠLINK – Ladislav JOUZA – Jarmila VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1250–1530*, Kolín 1998, s. 18.

67) Anežka MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, s. 367–368; Petr SOMMER – Vojtěch VANĚK, *Existe-t-il une architecture Slavníkienne*, in: Slavníkovci v českých dějinách,

stavební fáze kostela pocházejí z druhé poloviny 13. až z počátku 14. století (presbytář) a pravděpodobně ze sedmdesátých či osmdesátých let 14. století (sakristie), kdy byli patrony kostela Jenštejnové.⁶⁸ Patronát nad žabonoským kostelem je doložen v rukou Písek pouze v roce 1409, kdy jej vykonával Mikuláš Písek z Hradenína.⁶⁹

S držbou Hradenína bylo v předchozím období spojeno i patronátní právo ke kostelu v **Plaňanech**. Konkrétní údaje o patronech kostela na počátku 15. století však chybějí. Románský kostel Zvěstování Panny Marie (původně sv. Petra a Pavla) z druhé poloviny 12. století, v jehož interiéru byly údajně zjištěny zbytky starší rotundy, byl goticky upraven přístavbou presbytáře ve druhé polovině 14. století, zřejmě z iniciativy rodu Jenštejnů.⁷⁰

Pískové jako patroni nejpočetnější skupiny venkovských kostelů ze všech kutnohorských rodů drželi ke konci 14. století také **Třebonín** na Čáslavsku, lokalitu dobře známou vzhledem k intenzivnímu výzkumu raně středověkého osídlení.⁷¹ Z hlediska pozemkové držby náležel nejprve ke šlechtickému majetku, jehož osudy byly spjaty s velmožským rodem Blahovců, pozdějšími pány z Chlumu. Ve 14. století zde bylo sídlo drobné šlechty, část vsi se nacházela v rukou držitelů Paběnic.⁷² Právě Paběnice, původně sídlo šlechtického rodu Paběnických, získali kolem roku 1390 Pískové, kteří se od té doby objevují jako patroni třebonínského kostela.⁷³ Jako první z nich je doložen v letech 1392 a 1401 Jakub (Jakeš) Písek, který následně v roce 1408 scelil držbu Třebonína i patronátního práva, když přikoupil část vsi zvanou Homolevská s podílem na patronátu od Matěje z Třebonína. Jakeš Písek několikrát vystupuje jako patron kostela při majetkových transakcích, které se dotýkaly starších fundací ve prospěch třebonínské fary. Sám se však zakladatelem žádné fundace nestal. Roku 1401 svolil s převodem plných desátků ze dvora v Olšanech, které v roce 1373 věnoval třebonínskému kostelu Čeněk Krušina z Lichtenburka, tehdejší držitel dvora i patron kostela, na svoje anniversarium, a to na roční plat 3 kop grošů. Obdobný krok Jakub Písek učinil před rokem 1412 v případě desátků z poplužního dvora ve vsi Dubí.⁷⁴

edd. Vojtěch Vaněk – Jiří K. Kroupa, Praha 2007 (= *Antiqua Cuthna* 2, 2006) s. 20–34 (se souhrnem starší literatury). Výsledky nejnovějšího stavebního a archeologického výzkumu kostela, které znovu otevřely také otázku jeho předchůdce, budou publikovány.

68) V. RIŠLINK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 42; Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 594–595.

69) LC VI, s. 269.

70) Josef KURKA, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421)*, Praha 1914, s. 37; A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 191–192; P. SOMMER – V. VANĚK, *Existe-t-il une architecture Slavníkenne*, s. 20–34; V. RIŠLINK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 35–36; D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 327; Milan FALTA, *Stavební vývoj kostela Zvěstování Panny Marie v Plaňanech*, in: *Dějiny staveb* 2009, Plzeň 2010, s. 165–168.

71) Jiří ŠKABRADA – Zdeněk SMETÁNKA, *Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (povrchový průzkum)*, *Archeologické rozhledy* 27, 1975, s. 72–85.

72) Tomáš VELÍMSKÝ, *K donaci vsí Blegou a Nabrezine litomyšlským premonstrátům (Kastelán Blah a jeho rod II)*, in: *In memoriam Jan Rulf*, Praha 2000 (= *Památky archeologické, Supplementum* 13), s. 452–457; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 216, 263.

73) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 263.

74) LC V, s. 115; LC VI, s. 57; LE VI, ed. Antonín PODLAHA, *Pragae* 1927, s. 230–232, č. 123; *Acta judicaria consistorii Pragensis* VI, ed. Ferdinand TADRA, *Pragae* 1900, s. 343.

Jakše Píska následoval v držbě Paběnic kutnohorský hofmistr Václav Vorsucher, doložený jako patron kostela v Třeboníně při několika majetkových převodech v letech 1412–1415.⁷⁵ Třebonínský kostel sv. Matěje (původně sv. Kříže) má románské kořeny a v 18. století prošel barokní úpravou. Gotické stavební fáze, naznačené nálezem ostění, dosud nebyly rozpoznány a je pravděpodobné, že pod správou kutnohorských měšťanů nezaznamenal žádnou výraznější stavební úpravu.⁷⁶ S farním kostelem v Třeboníně byl spojen také filiální kostel sv. Jakuba Většího v **Paběnicích**, dochovaný dnes v barokní podobě, který však postrádal vlastního kněze a o jeho osudech nemáme zprávy.⁷⁷

V několika případech se patronátní práva k venkovským farním kostelům nacházela rovněž v rukou rodu Rosenthalů, dalšího z významných rodů, který podobně jako Ruthardové náležel k nejstarší známé skupině kutnohorských měšťanských rodů. Jejich pozemkový majetek však byl poměrně rozdrobený a nestálý. S ohledem na patronátní práva se v jejich držení objevují nejprve **Nebovidy** na Kolínsku, původně vlastnictví drobné šlechty, později ves roztříštěná na více dílů s několika tvrzemi a dvory, z nichž některé ovládali také kutnohorští měšťané.⁷⁸ Roku 1372 sem prezentovala kněze vedle poručníka po zemřelých Kunátovi a Ješkovi z Nebovid také Kateřina, vdova po kutnohorském měšťanu Mikuláši Wolfgangovi. V roce 1386 byl jediným patronem kutnohorský rychtář Vincenc z Rosenthalu, roku 1391 následovaný svojí vdovou Uršulou, synem Václavem a poručníky svých sirotek Jindřichem z Rosenthalu a Václavem z Písku. V roce 1407 následoval spor o držbu patronátního práva – svoje kandidáty na místo faráře navrhli Petr z Nebovid s Maršíkem z Radovesic, Jan ze Struhařova a kutnohorský měšťan Václav Písek, který zřejmě i v tomto případě rozmnožil početnou skupinu Pískovských patronátních kostelů.⁷⁹ Původně snad románský nebo raně gotický kostel sv. Petra a Pavla prošel mnoha pozdějšími přestavbami a dodnes není dostatečně znám jeho stavební vývoj. Část dílčích gotických úprav bývá datována do druhé poloviny 14. století a hypoteticky spojována s působením kutnohorských měšťanů. Přesnější rozbor těchto stavebních prvků však chybí, stejně jako náznaky, které by dovolily spojit uvedené úpravy s aktivitou kutnohorských měšťanů.⁸⁰

75) Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly, sign. Cod. II/8, LE VIII, pag. 336–337; RTT II, ed. Josef EMLER, Pragae 1872, s. 111, 120–121.

76) A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 344; K. KIBIC ml., *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*, s. 141–146; Milan FALTA, *Třebonín. Poznatky k principům etapizace románské věže venkovského kostela*, in: *Dějiny staveb* 2013, Plzeň 2014, s. 15–22.

77) J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 151, 170; K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 21, 32.

78) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 279; Petr CHOTĚBOR, *Povrchový průzkum tvrze v Nebovidech u Kolína*, *Castellologica Bohemica* 5, 1996, s. 135–140; Radek TVRDÍK – Zdeněk MAZAČ, *Příspěvek k poznání historie panských sídel v Nebovidech na Kolínsku*, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 2002, s. 599–606.

79) LC II, s. 83; LC III–IV, s. 178; LC V, s. 99; LC VI, s. 221–222; *Acta judiciaria consistorii Pragensis* VI, s. 45.

80) K románské fázi kostela A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 175. Gotické části zhotovili V. RIŠLINK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 34, kteří do druhé poloviny 14. století datují severní předsíň se dvěma portály a sanktuarium v apsidě. K mladším úpravám Vojtěch J. NOVÁČEK, *Farní kostel sv. Petra a Pavla v Nebovidech*, *Method* 23, 1897, s. 1–4.

Obdobná situace panovala i v nedalekých **Červených Pečkách**, kde se rovněž prolínala držba drobné šlechty a kutnohorských měšťanů, kteří zde vlastnili poplužní dvůr s tvrzí.⁸¹ Patronátní právo uplatnili roku 1370 Mareš a Pešek z Bohouňovic společně s kutnohorským měšťanem Martinem Haumbachem, v letech 1375, 1379 a 1390 Maršík z Bohouňovic a Václav Ochslin z Peček, měšťan v Kutné Hoře (zvaný též Volek či Ochs), roku 1395 Mareš z Bohouňovic prezentoval kněze společně s Annou, vdovou po Václavu Ochslinovi z Peček, v roce 1404 Franc z Rosenthalu, vlastník dvoru v Pečkách, spolu s Petrem z Bohouňovic a roku 1407 Anežka, vdova po Petru Hechtovi z Lince, opět s Petrem z Bohouňovic.⁸² V Červených Pečkách dodnes stojí gotický, později upravovaný kostel Narození Panny Marie z konce 13. nebo z počátku 14. století. V polovině 14. století došlo k jeho přestavbě, při které měla být vložena do presbytáře křížová žebrová klenba a k západnímu průčelí připojena hranolová věž. Tato přestavba bývá spojována s iniciativou patronů z řad drobné šlechty.⁸³ Ačkoli v tomto případě nelze vyloučit ani účast kutnohorských měšťanů, hmotné doklady například v podobě heraldické výzdoby, které by umožnily identifikovat konkrétního zadavatele přestavby, bohužel postrádáme.

Až na přelomu 14. a 15. století získali několik patronátních práv ty z měšťanských rodů, které zaujaly významné postavení v kutnohorské městské radě v pokročilejší druhé polovině 14. století a na počátku 15. věku, zejména Alderové, Názové, Odreimové a Polnerové.⁸⁴ Alderové navázali na starší držbu kutnohorských měšťanů v případě vsi **Lošany** na Kolínsku, kde jsou obvykle považováni za stavebníky mohutné věžové tvrze. Jejimi držiteli zůstali také během husitských válek.⁸⁵ Patronátní právo ke zdejšímu kostelu drželi z kutnohorských měšťanů roku 1355 Vavřinec řečený Pincerna, v letech 1363–1365 blíže neupřesněný Henslin a roku 1391 Ticz Vetter, který v témže roce hájil poplužní dvůr v Lošanech jako odúmrtý po Ondřeji, synu měšťana Vavřince. V roce 1394 jej následovala jeho vdova Anna a v letech 1414–1419 Hainman Alder.⁸⁶ Původně středověký kostel sv. Jiří, barokně přestavěný, byl roku 1895 zcela zbořen a nahrazen historizující novostavbou.⁸⁷

Podobně se střídali také měšťanští držitelé **Ratboře** u Kolína, kde jim náležela patrně celá ves i s tvrzí, dvorem a farním kostelem.⁸⁸ V držbě patronátního práva se vystřídal několik majitelů z řad kutnohorských měšťanů. V roce 1362 to byl Mikuláš Wilkusch, roku 1380 Václav Wunderwein, později roku 1386 Mikuláš

81) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 279.

82) LC II, s. 34; LC III–IV, s. 43, 106; LC V, s. 28, 33, 208; LC VI, s. 126, 199.

83) D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 60; V. RIŠLINK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 15.

84) T. BOROVSÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 64–65.

85) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 282–283; Pavel KROUPA – Michael RYKL, *Tři feudální sídla na Kolínsku*, *Práce muzea v Kolíně, Řada společenskovední 4*, 1987, s. 153–172; *Encyklopedie českých tvrzí II*, s. 426–427; V. RIŠLINK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 33.

86) LC I/1, s. 56; LC I/2, s. 19, 58; LC V, s. 67, 189, 190, 200; LC VII, s. 104, 200, 283–284; *První kniha provolací z let 1380–1394. Desky dvorské království českého I*, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1921 (= AČ 31), s. 335–336.

87) Markéta BOJAROVÁ, *Skupina historizujících kostelů na Kolínsku*, *Památky středních Čech 15*, 2001, č. 2, s. 63–68.

88) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 278.

Kutnohorští měšťané jako patroni a fundátoři v prostředí venkovských farních kostelů

Kriczbir a roku 1389 Mikuláš z Dolan. V letech 1392, 1394 a 1403 držel patronát Martin Odrein, který uhájil Ratboř (celou ves s tvrzí a patronátním právem) jako odúmrtí po Mikuláši řečeném Wonderbut v roce 1392. Od roku 1417 je doložen jako patron kostela a držitel vsi mincovní písař Jakub Wohlgemut, který patronátní právo formálně uplatnil ještě v roce 1423.⁸⁹ Stavební vývoj v jádru středověkého kostela sv. Václava se zřetelnými gotickými prvky dosud nebyl upřesněn.⁹⁰

V mnohém obdobný byl vývoj pozemkové držby vsi **Krchleb** u Čáslavi, která prošla rukama hned několika kutnohorských rodů.⁹¹ Roku 1385 sem prezentoval kněze Pešlin z Brodu, který koupil celou ves i s patronátním právem roku 1381 od Thomlina Prawmbarta za 1200 kop grošů a s jehož synem Pavlem se později o tento majetek soudil manžel jeho dcery Štěpán Schick.⁹² Ves později přešla do majetku Polnerů. Roku 1391 držel patronátní právo Ondřej Polner a v roce 1403 bratři Ondřej, Urban a Pavel Polnerové. Roku 1413 je vystřídal měšťan Jakub Kauffmann.⁹³ Zdejší kostel sv. Václava je v jádru raně gotická stavba s obdélnou lodí a pravoúhlým presbytářem z druhé poloviny 13. nebo z počátku 14. století, která byla výrazně upravena v renesančním stylu.⁹⁴

Až po roce 1415 přešel do majetku kutnohorských měšťanů **Třebětín** v Posázaví na Ledečsku, který tehdy získali Názové spolu s hradem v Chřenovicích. Názové udrželi chřenovické panství po celé husitské války a rozprodali je až ve druhé polovině 15. století.⁹⁵ O výkonu patronátního práva ke kostelu v Třebětíně Konrádem Názem hovoří jediná zpráva z roku 1418.⁹⁶ Kostel Navštívení Panny Marie je dnes nevýraznou stavbou s pravoúhlým presbytářem, jejíž založení lze klást zhruba do závěru 13. století.⁹⁷ K majetku Názů náležel zřejmě také původně románský kostel v **Chřenovicích**, o prezentacích kněží k tamní faře v době vlády Názů však chybějí doklady.⁹⁸

Pouze epizodická byla držba kutnohorskými měšťany v případě **Vilémovic** na Červenujanovicku. Ves se nalézala původně v držení místní drobné šlechty, část přešla do držení kutnohorských, pražských a čáslavských měšťanů.⁹⁹ Z nich mezi

89) LC I/1, s. 189; LC III–IV, s. 183, 207; LC V, s. 132, 191; LC VI, s. 84, 101; *Acta judiciaria consistorii Pragensis* IV, ed. Ferdinand TADRA, Pragae 1898, s. 259; LC VII, s. 230; LC VIII–X, s. 35. K odúmrti v roce 1392 *První kniha provolací z let 1380–1394* (AČ 31), s. 338–339.

90) Karel B. MÁDL, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kolínském. Soupis památek historických a uměleckých v království českém I*, Praha 1897, s. 89; Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 222.

91) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 215. Srov. též Jan HENDRICH, *Krchleby*, Zpráva archaeologického spolku Včela Čáslavská za rok 1885–1886, Čáslav 1887, s. 24–35; Jiří ÚLOVEC, *Zaniklá tvrz a zámek v Krchlebech u Čáslavi*, Památky středních Čech 21, 2007, č. 2, s. 1–24.

92) LC III–IV, s. 172; Johann A. TOMASCHEK, *Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem 13.–16. Jahrhundert*, Innsbruck 1868, s. 193–197.

93) LC V, s. 98; LC VI, s. 92; LC VII, s. 99.

94) K. KIBIC ml., *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*, s. 91–98.

95) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 109–110.

96) LC VII, s. 269.

97) K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 235–242.

98) J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 199. Ke kostelu v Chřenovicích A. MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura*, s. 134.

99) K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 269.

patrony kostela nacházíme roku 1385 kutnohorského mincíře Alberta Reinlinova, roku 1391 čáslavského měšťana Markolta Berana a v roce 1400 Petra Koníře z Nového Města pražského, jenž získal část Vilémovic jako odúmrť.¹⁰⁰ Fundace ve prospěch vilémovického kostela jsou doloženy pouze od místní drobné šlechty a čáslavského měšťana Jana Valkouna, a to v letech 1405–1410.¹⁰¹ Zdejší kostel Narození Panny Marie obsahuje raně gotické jádro s presbytářem na podkovovitém půdorysu z doby kolem roku 1270, další stavební úpravy proběhly až na sklonku 19. století.¹⁰²

Zatímco u předchozích kostelů se nepodařilo doložit žádnou fundaci ze strany kutnohorských měšťanů, následující případ představuje jedinou známou výjimku. Jde o dnes zaniklý a poměrně odlehlý kostel Panny Marie, který stával ve vsi **Bojmany** u Žehušic na Čáslavsku. Tato ves náležela nejprve místní drobné šlechtě a ve druhé polovině 14. století postupně několika kutnohorským měšťanům.¹⁰³ Patronátní právo ke kostelu vykonával nejprve Thomlin Wolflinův roku 1364, poté následoval jeho syn Václav Thomlinův v letech 1372 a 1379. V roce 1390 vystupuje jako patron kostela Petr Schram, ovšem v roli poručníka sirotků po Václavu Thomlinovu.¹⁰⁴ Václav, syn královského mincmistra a zároveň pražského i kutnohorského měšťana Thomlina Wolflinova, který opakovaně zasedal v letech 1349–1362 v kutnohorské městské radě,¹⁰⁵ zemřel již před rokem 1385, neboť v tomto roce Petr Schram jako vykonavatel jeho testamentu věnoval bojmanskému kostelu za Václavovu duši roční plat ve výši pěti kop grošů na svém dvoru v Bojmanech. Prameny bohužel neupřesňují, zda s tímto darem bylo spojeno například anniversarium nebo jiná fundace.¹⁰⁶ Na přelomu 14. a 15. století získal ves Friduš Kunel, zámožný měšťan, kutnohorský rychtář a královský mincmistr, který prezentoval kněze k místnímu kostelu v letech 1405 a 1408.¹⁰⁷ Bojmany zřejmě zůstaly v majetku Friduše Kunela až do husitských válek, neboť roku 1422 je zastavil i s patronátním právem a s dalšími statky Janu Chotouňovi z Nestajova.¹⁰⁸ Výkon patronátního práva kutnohorským měšťanem Václavem Eberhardovým v roce 1418 snad vyplýval z přechodné zástavní držby.¹⁰⁹ Zaniklý, údajně dřevěný kostel Panny Marie byl zrušen pro zchátralost v roce 1819 a krátce poté roku 1823 zbořen. O jeho podobě nemáme bližší zprávy.¹¹⁰

Kutnohorští měšťané soustředili ve svých rukou rozsáhlý soubor patronátních práv nad venkovskými farními kostely. Bezpečně je doloženo mezi lety 1350–1420

100) LC III–IV, s. 173; LC V, s. 98; LC VI, s. 16; *Druhá kniha provolací desk dvorských z let 1395–1410. Desky dvorské království českého II*, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1935 (= AČ 35), s. 289.

101) LE V, ed. Klement BOROVÝ, Praeae 1889, s. 650, č. 877. Srov. J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 152.

102) K. KIBIC ml. – V. VANĚK, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*, s. 268–273.

103) A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze XII*, s. 311–312.

104) LC I/1, s. 186; LC II, s. 72; LC III–IV, s. 111, 220.

105) T. BOROVSÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 75–76; E. LEMINGER, *Královská mincovna*, s. 287.

106) *Acta judiciaria consistorii Pragensis II II*, s. 342–343; Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly, sign. Cod. III/8, LE XII, fol. 10^r (A 10); RBMV I, s. 428, č. 1782.

107) LC VI, s. 164, 241.

108) AČ 2, s. 55.

109) LC VII, s. 259.

110) Alžběta BIRNBAUMOVÁ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském. Soupis památek historických a uměleckých v Čechách XLIV*, Praha 1929, s. 40–41; Josef NECHVÍLE, *Zrušený chrám P. v Bojmanech*, Method 11, 1885, s. 16.

sedmnáct patronátů nebo jejich částí. Další dva patronáty předpokládáme hypoteticky, navíc kostel v Paběnicích jim podléhal jako filiální. Tento počet sice nebyl neměnný (některé kostely se nacházely v majetku měšťanů pouze přechodně), stejně jako se často střídali jednotliví držitelé či rody, dlouho však měl rostoucí tendenci. Zatímco v padesátých letech 14. století jsou bezpečně doloženy čtyři patronáty, o desetiletí později jejich počet vzrostl na sedm a v dalším desetiletí na devět. Od osmdesátých let 14. století až do prvního desetiletí 15. století se držel na vysokém čísle dvanáct, aby v posledních letech před husitskou revolucí jen mírně klesl na osm současně doložených patronátů.

Nejvíce farních kostelů ovládali Pískové, jejichž rukama prošlo pět bezpečně doložených patronátů s jedním filiálním kostelem a jeden předpokládaný patronát.¹¹¹ Následovali je Názové se třemi jistými a jedním předpokládaným patronátem,¹¹² Ruthardové se třemi patronáty,¹¹³ po dvou kostelích drželi alespoň přechodně Giesserové, Puschové, Rosenthalové, Vorsucherové a Wolflinové,¹¹⁴ tedy vesměs rody, které náležely k nejzámožnějším a nejvlivnějším ve městě a jejichž členové pravidelně zasedali v městské radě.¹¹⁵ Další početná skupina měšťanů měla vždy po jednom patronátu, byť často jen po krátkou dobu. Mezi těmito měšťany tvořili příslušníci rodů z okruhu městské rady zhruba jednu polovinu.¹¹⁶

Patronátní kostely kutnohorských měšťanů se z převážné části koncentrovaly do okruhu o poloměru deset kilometrů kolem Kutné Hory. V této oblasti (z níž vyjímáme královská města Kolín a Čáslav s předměstími, která se nacházela při jejím okraji, a území na sever od řeky Labe) leželo celkem 32 venkovských farních kostelů. Kutnohorským měšťanům trvaleji náležela patronátní práva u 14 z nich (z toho bylo osm patronátů úplných, čtyři dělené s drobnou šlechtou, další dva úplné měšťanské patronáty byly pouze krátkodobé). Měšťanské patronáty tvořily nejpočetnější skupinu v okolí města. O něco méně (11 patronátů) se nacházelo v majetku duchovních institucí, především sedleckého kláštera (6), ale i pražské kapituly (3), sázavského kláštera (1) nebo pražského arcibiskupství (1). Drobná šlechta držela pět úplných a čtyři částečné patronáty společně s kutnohorskými měšťany a pouze jediný patronát se nacházel v rukou panovníka.

Uvedená čísla je možné srovnat se situací v okolí Prahy nebo Brna. Pražští měšťané ovládali podle Jaroslava Mezníka ve druhé polovině 14. století mezi dvaceti

111) Nebovidy, Suchdol, Třebonín s filiálním kostelem v Paběnicích, Vysoká a Žabonosy s předpokládanými Plaňany.

112) Kluky, Třebětín s Chřenovicemi a Vidice.

113) Bykáň, Kluky a Košice.

114) Giesserové Malotice a Vidice, Puschové rovněž Malotice a Vidice, Rosenthalové Nebovidy a Červené Pečky, Vorsucherové Třebonín a Vysokou; Wolflinové Bojmany a Suchdol.

115) T. BOROVSÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 64–66.

116) K radním rodům náleželi Ticz Vetter a Hainman Alder na Lošanech, Martin Haumbach na Červených Pečkách, Mikuláš Wilkusch, Mikuláš Kriczbir a Martin Odrein na Ratboři, Morspachové na Vysoké, Pešlin z Brodu, Thomlin Prawmbart, Štěpán Schick, Ondřej Polner a Jakub Kaufmann na Krchlebech nebo rychtář a mincmistr Friduš Kunel na Bojmanech. Srov. T. BOROVSÝ, *Správa města a radní vrstva*, s. 64–66.

až třiceti farními kostely a jejich počet měl mít před husitskými válkami klesající tendenci.¹¹⁷ Počty kutnohorských patronátů v tomto srovnání vychází jako zhruba poloviční. Naopak u brněnských měšťanů se pro celé předhusitské období podařilo prokázat držbu patronátu pouze v pěti případech.¹¹⁸

S vysokým počtem měšťanských patronátů ostře kontrastuje téměř úplná absence fundační aktivity kutnohorských měšťanů pro venkovské kostely. Zádušní fundaci se podařilo doložit pouze v jediném případě, kdy měšťan Václav Thomlinův odkázal kostelu v Bojmanech ve svém testamentu před rokem 1385 roční plat 5 kop grošů. Bohužel ani v tomto případě neznáme liturgické okolnosti fundace. Vzhledem k výši darovaného platu se jednalo pravděpodobně o bohatší anniversary nebo jinou pravidelnou liturgickou fundaci v podobě například týdenní mše. Můžeme se rovněž domnívat, že Václav Thomlinův si zvolil bojmanický kostel jako místo svého posledního odpočinku. Hmotné prameny o této skutečnosti bohužel nevypovídají – kostel, údajně dřevěný, byl zbořen roku 1823.¹¹⁹ Možná je příznačné, že Václav Thomlinův na rozdíl od mnoha jiných patronů včetně svého otce nebyl členem kutnohorské městské rady, a zřejmě tedy nehrál ve městě výraznější roli. Kromě tohoto případu se nepodařilo doložit žádnou fundaci kutnohorských měšťanů ani v některém jiném z venkovských farních kostelů za hradbami města, které se nacházely mimo dosah jejich patronátních práv (např. v Gruntě, v Pněvicích nebo v Malíně, pod který formálně náležela celá Kutná Hora).¹²⁰

Podobně jako písemné, ani hmotné prameny nedokládají výraznější zájem měšťanských patronů o venkovské kostely nebo přímo jejich snahu o vyjádření osobní nebo rodové reprezentace v těchto prostorách. V řadě míst stav dochování sakrálních staveb sice neumožňuje se k této otázce vyjádřit,¹²¹ u mnoha kostelů však můžeme výraznější stavební úpravy ze strany předhusitských měšťanů přímo vyloučit. Obvykle jde o prosté raně gotické stavby bez náznaků vrcholně gotických úprav.¹²² Pouze v případě kostela v Červených Pečkách na Kolínsku lze hypoteticky uvažovat o větší přestavbě kostela v době, kdy patronát drželi spolu s drobnou šlechtou též kutnohorští měšťané (věž, klenba v presbytáři). Ani zde však prameny

117) Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (= Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd 75, seš. 2), mapová příloha. Uvedené výsledky je pravděpodobně možné doplnit o patronáty těch měšťanských rodů, které se zařadily v průběhu 14. století mezi šlechtu a odešly z města na své venkovské statky.

118) Při hodnocení tohoto výsledku je ovšem nutné brát ohled na problematiku dochování písemných pramenů. Srov. Jaroslav MEZNÍK, *Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, Sborník Matice moravské 79, 1960, s. 129–147.

119) J. NECHVÍLE, *Zrušený chrám P. v Bojmanech*, s. 16. Náhrobníky ze zbořeného kostela, přenesené do Žehušic, náleží pouze příslušníkům rodu Donínů a pocházejí z druhé poloviny 16. století. Srov. Petra NAČERADSKÁ, *Nápisy okresu Kutná Hora*, Praha 2002 (= Fontes historiae artium X; Corpus inscriptionum Bohemiae ID), s. 67.

120) Prameny shrnul J. ČELAKOVSKÝ, *Klášter sedlecký*, s. 41–57, 63–64, 67–68.

121) Vzhledem k výrazným přestavbám či ke zboření kostelů jde o Bojmany, Lošany, Malotice, Paběnice a Vidice.

122) Téměř s jistotou můžeme vyloučit vrcholně gotické stavební úpravy ve druhé polovině 14. století a na počátku 15. století v případě Košic, Suchdola, Vysoké a Třebětína. Pravděpodobně je lze vyloučit (alespoň přestavby většího rozsahu) také v Bykání, Klukách, Krchlebech, Nebovidech, Ratboři, Třeboníně a Vilémovicích. Přestavby v Žabonosech, případně v Plaňanech, jsou připisovány rodu Jenštejnů.

neumožňují identifikovat zadavatele přestavby a v úvahu připadají jak početní patroni z okruhu kutnohorských měšťanů, tak místní a okolní šlechty.¹²³

Zatímco v některých evropských městech s širokými obchodními kontakty byly měšťanské fundace či drobné zbožné dary pro venkovské kostely poměrně časté,¹²⁴ kutnohorské prameny o tomto jevu mlčí. Uvedené zjištění může být zčásti způsobeno torzovitostí pramenů, především absencí testamentů, které by pravděpodobně obsahovaly alespoň menší finanční obnosy nebo liturgické předměty darované ve prospěch venkovských patronátních kostelů.¹²⁵ Na základě absence dokladů v úředních knihách pražské diecéze však můžeme konstatovat, že kutnohorští měšťané se nestali zakladateli žádné významnější fundace (např. oltáře nebo kaple) na venkově v okolí svého města. Ani skromnější zádušní fundace zde patrně nebyly časté. Jedinou doloženou výjimkou je zmíněná fundace Václava Thomlina v poměrně vzdálených Bojmanech (přibližně 15 km od Kutné Hory), kterou klademe do osmdesátých let 14. století.

Jedním z důvodů může být nestabilita a roztříštěnost měšťanské pozemkové držby provázená častým střídáním ve výkonu patronátních práv. Takové prostředí nebylo vhodné pro vytvoření trvalého vztahu měšťanských rodů ke konkrétním venkovským kostelům. Fundace však nezjišťujeme ani u těch kostelů, které setrvaly v rukou jednotlivých rodů po celá desetiletí (např. Bykáň nebo Košice pod vládou Ruthardů, Vysoká či Suchdol v majetku Písků), a to ani v lokalitách, kde nebo v jejichž blízkém okolí tyto rody dlouhodobě sídlily nebo jejichž název užívaly v predikátu.¹²⁶ Můžeme proto vyslovit závěr, že odlehlé venkovské farní kostely nehrály ve světě kutnohorské měšťanské společnosti významnou roli a nebyly pro své patrony přitažlivým prostředím, kterému by chtěli svěřit svoji zádušní memorii, kde by zamýšleli reprezentovat svoji zbožnost, legitimizovat svoji moc nebo prostřednictvím kterého by usilovali zvýšit svoji společenskou prestiž. Všechny tyto funkce plnily výstavné městské chrámy, kam se soustřeďoval život městské komunity a kam se obracela i pozornost měšťanských fundátorů. Jakkoliv tento jev nelze uplatnit jako všeobecně platný,¹²⁷ uvedené zjištění ukazuje, že zbožné

123) D. LÍBAL, *Katalog gotické architektury*, s. 60; V. RIŠLINK – L. JOUZA – J. VALENTOVÁ, *Gotika na Kolínsku*, s. 15.

124) Uvedený jev dokládají testamenty v hanzovních městech Lübecku (Dietrich W. POECK, *Totengedenken in Hansestädten*, in: *Vinculum Societatis. Festschrift für Joachim Wollasch zum 60. Geburtstag*, edd. Franz Neiske – Dietrich W. Poeck – Mechthild Sandmann, Sigmaringendorf 1991, s. 175–232) nebo Stralsundu (R. LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft*, s. 91–93). Naopak výzkum testamentů v Kostnici a v Kolíně nad Rýnem ukázal minimum darů pro kostely mimo město (Paul BAUR, *Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im Spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen 1989, s. 159; Brigitte KLOSTERBERG, *Zur Ehre Gottes und zum Wohl der Familie – Kölner Testamente von Laien und Klerikern im Spätmittelalter*, Köln 1995, s. 267).

125) Několik takových odkazů určených měšťany z nedalekého Kolína nad Labem pro okolní farní kostely identifikoval Jan VOJTÍŠEK, *Testamenty a testamentární praxe v kolínských městských knihách 1376–1401*, Diplomová práce Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2011, s. 73.

126) Některé příklady shrnul T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 73–74.

127) Jako jednu z příčin vyhraněného postoje kutnohorských měšťanů k venkovským kostelům nelze vyloučit ani to, že odchod zdejších měšťanů z města mezi venkovskou šlechtu byl méně častý než například u pražských měšťanů a souvisel s příležitostmi ke zbohatnutí, které Kutná Hora poskytovala svým obyvatelům. Srov. T. BOROVSKÝ, *Venkovské statky kutnohorských měšťanů*, s. 74. Venkovský

fundace kutnohorských měšťanů, nepochybně spojené i s volbou místa pohřbu, v první řadě zastávaly podstatné místo uvnitř měšťanské společnosti a jen málo přesahovaly hranice její komunity, pro kterou především byly určeny.¹²⁸ Venkovské prostředí zůstávalo volným polem pro fundace šlechty, jejíž zakladatelská aktivita naopak zcela chybí v Kutné Hoře.

SUMMARY

Kutná Hora burghers as patrons and founders in the milieu of rural parish churches in the pre-Hussite period

In the pre-Hussite period, Kutná Hora was one of the most significant towns in the Kingdom of Bohemia. The wealth of its burghers arose mainly from doing business in the mining and treatment of silver and was also reflected in abundant foundational activity: Kutná Hora burghers founded tens of altars and chapels, concentrated in the main municipal churches. They also invested their wealth in landed property in the environs of the town. After Prague burghers, they held the second most extensive collection of rural estates in Bohemia, which was comprised of a number of villages, courts, strongholds, several small towns, and castles. Along with this property, burghers also acquired the patronage rights to numerous rural parish churches. It is therefore a question to what extent they utilized these sacral structures for their own representation, the legitimization of their power or social position, as it was common for nobility to utilize parish churches at that time. In the written sources, indicators of this role are usually reports on the foundations of altars or chapels which often accompanied the functions of the churches as a family burial ground and were connected with the family's memory and representation.

If we look for the evidence about the foundation of altars, chapels, or other types of liturgical memorial at the patronage churches administered by Kutná Hora burghers, we find that it is surprisingly almost nonexistent. The rich written sources of the Prague archdiocese from the second half of the 14th century and the beginning of the 15th century preserved the report of only one such foundation, although Kutná Hora burghers held patronage rights to almost 20 rural parish churches. In the case of Kutná Hora, remote rural churches did not create a milieu attractive for burgher family memory and representation, which were instead concentrated in the most imposing churches in the town itself. This result attests to the strong connection of burgher requiem and its representational and legitimization function directly in the burgher community, for which it was clearly intended. On the general level, it confirms the role of devout foundations as a social mechanism, as discussed in similar German medieval studies.

---

pozemkový majetek se v tomto světle ukazuje, alespoň v případě většiny kutnohorských měšťanů, spíše jako příležitost k investování volných finančních prostředků, ať již krátkodobému či déletrvajícimu, případně jako doplněk k jejich sociálnímu postavení, nežli jako jediná možná cesta ke společenskému vzestupu.

128) Tento závěr potvrzuje funkci středověkých fundací jako sociálního mechanismu, který zajišťoval přítomnost zakladatele ve společnosti, a to i po smrti, tak jak jej formuloval zejména Michael BORGOLTE, *Die Stiftungen des Mittelalters in rechts- und sozialhistorischer Sicht*, in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 105, Kanonistische Abteilung 74, 1988, s. 71–94; Týž, „*Totale Geschichte*“ *des Mittelalters? Das Beispiel der Stiftungen*, Berlin 1993.